

УДК 007 : 304 : 070

ПОЛЬСЬКА ПРЕСА ПРО НЕОЛІБЕРАЛІЗМ: СВОБОДА ЧИ ТИРАНІЯ

Марта Барнич

«Львівське радіо» ЛОДТРК,

вул. Князя Романа, 6, Львів, 79044, Україна, e-mail: www.marta@email.ua

Стаття є аналізом публікацій у польській пресі, які пропагують або викривають цінності неоліберальної доктрини, зокрема індивідуалізм, релятивізм, консюмеризм тощо.

Ключові слова: журналістика, засоби масової інформації, неолібералізм, релятивізм, консюмеризм, секуляризація, мораль, духовність.

Разом зі вступом в ЄС польські ЗМІ набагато раніше за українські зіткнулися з феноменом неолібералізму. Згідно з визначенням термін має таке тлумачення:

Неолібералізм (грец. *neos*. — новий і лат. *liberalis* — вільний) — сучасна політична течія, різновид традиційної ліберальної ідеології та політики, що сформувався як відображення трансформації буржуазного суспільства від вільного підприємництва до державно-монополістичного регулювання економіки, інституалізації нових форм державного втручання в суспільне життя; етатистський різновид лібералізму зі збереженням принципу демократії, вільної конкуренції, приватного підприємництва [1; 321].

Актуальність теми зумовлена трьома аспектами. По перше, неолібералізм пропагує скептицизм відносно духовного клімату минулих епох, викликає морально-екологічну кризу, провокує брак орієнтирів для сучасного суспільства. Нова ідеологія, котра взяла за основу спотворені ідеали буржуазних революцій, вступила в агресивну полеміку з християнськими цінностями, на яких повстала Західна демократія. Другий аспект зачіпає філософську проблему внутрішньої свободи. Границі людського «я» настільки стерті та безмежні, що за абсолютною свободою легко впізнати сваволю, а за правом вибору — тиранію емоційного над духовним. Вседозволеність в силі парадоксу забороняє свободу відмовитись, свободу визнати свою відповідальність за зроблений вибір. Третій аспект стосується нерівного розподілу матеріальних багатств світу. Зокрема філософія консюмеризму створила суспільство, для якого надлишок є необхідністю. Таким чином поглиблюється прірва між занадто забезпеченими країнами та людьми, що перебувають за межею бідності.

Предметом статті є неоліберальні цінності та методи їх пропагування чи викриття в сучасній пресі. Об'єктом праці є публікації в польських виданнях:

консервативній газеті *Rzeczpospolita* та ліберальному часописі *Gazeta Wyborcza*. Мета роботи полягає в тому, щоб дослідити та проаналізувати цінності нового лібералізму та методи їх поширення.

Про втрату духовності цивілізації, яка є наслідком впровадження матеріальної та ворожої до християнства доктрини неолібералізму, писали українські науковці Й. Лось, В. Лернатович, зарубіжні мислителі Р. Емерсон, Д. Мацціні, Т. Масарик. Особливу увагу проблемі неолібералізму та психологічних моделей його поширення у формі маніпуляції, пропаганди та популізму, надав у своїх працях американський науковець Ноам Чомскі.

Чим є неолібералізм для польського суспільства: утвердженням свободи чи тиранією сваволі? *Rzeczpospolita* та *Gazeta Wyborcza*, консервативне та ліберальне дзеркала Польщі, дають доктрині цілком різні відображення. Котре з них є кривим, котре — правдивим, побачимо в огляді публікацій.

Rzeczpospolita: нема толерантності для ворогів толерантності

П'ять років опісля вступу Польщі до ЄС, на сторінках тижневика *Plus-Minus*, додатка газети *Rzeczpospolita*, з'явилася полемічна серія публікацій на одну тему: чи *New York Times* керує світом. Полеміка починається зі згадки про доброзичливу статтю в NYT про економіста, який змінив стать з чоловічої на жіночу і відкрив для себе нові горизонти феміністичного підходу до економіки. «Стаття вказує на основний мотив світогляду NYT: людина є вільною і має сама себе творити, тому що Бог помер» [4]. З таким твердженням розпочав суперечку Кшиштоф Клопотовський. Наведена цитата перегукується із поширеним міфом неоліберальної пропаганди про те, що кожна людина є ковалем власної долі.

Устами Клопотовського *Rzeczpospolita* перелічує ідейні пункти програми NYT: газета виховує громадян в дусі секуляризму, вона підтримує розподіл держави і Церкви, одобряє атеїзм та науковий матеріалізм, захищає свободу вираження. Вона підтримує аборти та сексуальну свободу за умови, що це не приносить шкоди оточенню, адже людина має абсолютне право на власне тіло. «Уряд повинен енергійно захищати довколишнє середовище від хтивості корпорацій, а громадян — перед легким доступом до зброї. Смертна кара є варварством» [4]. Така програма на загальне виглядає непогано, вважає Клопотовський, але не зовсім відповідає потребам населення, оскільки 95% американців визнає, що вірить в Бога. Дві третіх вірить в зумисне створення світу і їх не переконала теорія еволюції Дарвіна. Польська газета звертає увагу на те, що програма ліберального часопису є позитивним образом миротворця, плани якого не зовсім збігаються зі світоглядом читачів. Але такий образ миротворця не можна осудити, як не можна осудити благодійну діяльність. На цьому тлі можна друкувати будь-які публікації, що однаково сприйматимуть як щит в руках справедливості, навіть якщо вони її ж атакують.

Ознакою вибіркової толерантності NYT є жорстка редакційна політика переслідування християн. Зокрема польська преса писала про випадок, коли в Бруклінському музеї мистецтва виставили образ Діви Марії, намальований екскрементами слона. Мер міста Рудольф Джуліані назвав це оскверненням і погрозив припинити фінансування галереї з міського бюджету. Газета на цю погрозу відповіла шквалом критики на адресу мера, в світ вийшло 70 публікацій на

скандальну тему. Отож у NYT вдалися до одного з найпоширеніших прийомів пропаганди — заклик до справедливості. При цьому «справедливістю» є не громадська думка християнського населення (почалися масові протести), а право одного митця творити так, як йому підкаже його свобода вираження. *«Де — відповідно до New York Times — ключ до кращого світу? Класичне розуміння толерантності вимагає визнати існування чужих переконань і поглядів, не лише власних. Для часопису цього недостатньо. Толерантна людина мусить також визнати те, що всі традиційні релігії є, по суті, рівними, подібно як культури і стилі життя. У жодному разі нікому не можна нікого наvertати»* [4]. Виняток становить віра NYT у вільний ринок, демократію і ліберальне суспільство, яку мають прийняти американці, а відтак і весь світ. А хто протестує, той є нетолерантним, зазначив Кшиштоф Клопотовський. Отож коли на шальці терезів постали масові акції протесту населення Нью-Йорка, з одного боку, та свобода творчості однієї людини, з іншого, часопис став на сторону однієї людини, тобто всі інші просто помилилися, а їхні протести є виявом егоїзму та незнання істини, декларованої неолібералізмом.

Ці та інші тези викликали появу публікації-відповіді під авторством Давида Варшавського. Він вказує на те, що теорія світового впливу часопису є перебільшенням, а його редакційна політика — культурним надбанням. *«Натомість все — як голосить традиція Просвітництва, редакція New York Times і практика демократії, — треба оцінювати одним способом, опираючись на ті самі, об'єктивні, критерії. Не достатньо сказати «вірую» чи «Бог цього хоче», щоб здобути перевагу»* [6]. Тут виникає питання, чи дійсно буржуазні революції, які спричинили світоглядні перемини під назвою «Просвітництво», мали на меті створення шкали однакових критеріїв для оцінки абсолютно всього. Говорячи про неолібералізм, Варшавський називає його гучними, культурно наповненими виразами, посилається на добу Просвітництва. Така форма вираження покликана підкреслити глибоке культурно-історичне походження доктрини. Можемо назвати це методом травестії, коли, невідповідно до внутрішнього змісту, сучасні ціннісні викривлення «перевдягають» в історичний одяг буржуазних революцій. Натомість декларовані принципи французьких революціонерів-лібералів сьогодні часто ідеалізують. Промовистою є фраза Сен-Жюста, соратника Робесп'єра, про те, що немає свободи для ворогів свободи. Як наслідок масових екзекуцій після ліберальної революції із країни «свободи, рівності і братерства» емігрувало понад 30 тисяч осіб духовного сану.

Як показує історія, рівне ставлення до абсолютно всіх переконань чи ідеологій себе не виправдовує. Зате світогляд нью-йоркської газети виправдовує. *«Але чи в такому світі людям краще жити, це досить сумнівно. Дійсно, є менше конфліктів, але більшає відчуття порожнечі, яку масам заповнює матеріальне споживання... В такому світі влада і привілеї потрапляють до рук глашатаїв прогресу. Всі є рівними, але деякі рівніші... Природжені лідери прогресу хочуть створити глобальне середовище, де вони будуть завжди на вершині»* [4]. Кшиштоф Клопотовський звертає увагу на те, що ліберальна газета не приховує своїх благородних намірів змінити світ, але якщо такі ж наміри з'являються у когось іншого, то їх засуджують, як нетолерантні та дикі заяви. Отож примарна рівність ідей, світоглядів, мистецьких творів полегшує контроль над їхнім поширенням, адже завжди можна звинуватити занадто популяр-

не світосприйняття як агресивне нав'язування войовничої, а отже приреченої, культури.

В одному з цьогорічних номерів додатку *Plus-Minus* натрапляємо на цікаву думку відносно примарної вседозволеності в сучасному світі. «Свобода слова є наче машини Форда в минулому столітті. Можна вибрати будь-який колір, за умови, що він чорний. Натомість сьогодні можна говорити, що зазвичай, але тільки в рамках ліберальної парадигми» [5]. Така теза підкреслює те, як філософія релятивізму обрізає будь-які світогляди чи стилі життя під одні й ті ж стандарти, які диктує доктрина неолібералізму.

Gazeta Wyborcza: в ім'я поступу та демократії

«Коли хтось каже, що проведе вікенд з дружиною, всі сприймають це як щось звичне. А коли чують, що хтось хоче виїхати на вікенд з партнером, сприймають це як опоганення свого сексуального життя...» [3]. Так починається публікація на основі розмови польської журналістки з омбудсменом з питань рівності, шведкою Катрі Лінною. Приїзд посадовця, за її ж словами, є жестом підтримки гомосексуалістів та лесбіянок в Польщі. Загалом матеріал у виданні *Gazeta Wyborcza* проголошує потребу утверджувати програму свободи власної сексуальної орієнтації, яка успішно працює у Швеції та інших країнах. Основою для поширення доктрини толерантності та рівності є не самобутність поляків як нації, а самобутність ЄС як взірцевої установи, яка повинна повернутися на правильний шлях Польщу. Тези на захист сексуальної свободи як гарантії рівності всіх людей польська газета подає як єдиний і неухильний шлях розвитку. Це є обов'язкова умова, альтернатив якій немає. На психологічному рівні така фраза сприймається як констатація неминучої процедури, з якою треба змиритися задля вдосконалення демократичного ладу, навіть якщо вона не має до нього прямого чи навіть посереднього відношення. Шведський омбудсмен також застосовує поширений у пропаганді метод заклику до наслідування. Згідно з ним Польща повинна діяти так, як вже зробили передові європейські держави, незважаючи на те, що доцільність однакового підходу до національно, історично чи психологічно різних країн є сумнівною. Загалом у своєму інтерв'ю Катрі Лінна нав'язує Польщі ту проблему, якої до вступу в ЄС в неї не було, і сама ж пропонує її розв'язання. Такий метод, широко практикований європейською політикою з прав моралі, описує американець Ноам Чомскі. Він називає його «Проблема — реакція — рішення». Суспільству активно пропонують жахливі картини дискримінації та порушення прав людини для того, щоб воно саме відмовилося від частини власної свободи задля вирішення порушеного питання.

Оглянемо іншу публікацію, яка міститься в цьому ж номері газети і, як ознака плюралізму думок, стосується християнства. «Європейські християни повинні бути творчою меншістю, а не закритим з середини тетом. Туга за християнською Європою середньовіччя є тратою часу і сили» [1]. Цей лід, вирізаний з промови чеського філософа та теолога Томаша Галіка, є початком публікації «Костел — це не влада» (матеріал сформований з уривків виступу Галіка). Теолог має на увазі те, що якісно справжня віра не потребує масової підтримки. Згадаймо перших християн, які хоч і кількісно були абсолютною меншістю, та все ж зуміли прикладом любові та милосердя підкорити не тільки Римську імперію, а й весь світ. Проте поміж рядками статті простежується теза, що добре

бути посередністю. Вибрані уривки однобоко та викривлено подають християнські чесноти смирення та покори. Згадаємо, що апостольська діяльність перших християн не обмежувалася фатальним й бездіяльним сприйняттям дійсності. Їхньою зброєю був не меч, але добра новина, блага вість, слово, проповідь. «*Було би дуже небезпечно, якби християнські політики хотіли на зразок американської Religious Right поєднуватися з релігійним фундаменталізмом і, наприклад, використовувати страх перед ісламом для оживлення духу хрестових походів... було б великим розчаруванням, якби християни долучилися до прихильників ксенофобії і нетолерантності*» [1]. Тут автор перекладу вибрав саме цей уривок, який містить слово «толерантність». Якщо брати до уваги те тлумачення терміну, яке подає неолібералізм, то, заради утвердження свободи, християни повинні відмовитися від ганебного та дискримінаційного поняття «гріх», яке ставить деякі суспільні групи в незручне становище. Уривки доповіді підібрані так, що зображають християн як меншість. Ось вона, справжня роль цієї релігії: мовчати, схвалювати та не виявляти фундаменталістських нахилів. Виникає враження, що ці, нібито різні за змістом публікації, є всього лиш різними голосами одного хору, яким диригує доктрина нового лібералізму.

Публікації часопису *Gazeta Wyborcza* уникають тверджень, що неморальні з погляду християнства речі, такі, як гомосексуалізм, це добре та нормально, але часто наголошують, що це є неодмінною складовою поступу і прогресу, що це обов'язкова умова, без якої Польща не зможе повноцінно інтегруватися в європейське суспільство. Штучну проблему дискримінації сексуальних меншин польський часопис зображує як неминучу загрозу демократичним цінностям, так наче саме ці меншини є показником загального добробуту. Всякий опір лібералізму є «упередженням і нетолерантністю», які відмежовують Польщу від сучасного світу. Тут приходиться на думку ліберальний світогляд газети *New York Times* а також фраза Маргарет Тетчер про те, що іншої альтернативи нема.

Окрім того, за звичною для лібералізму моделлю *Gazeta Wyborcza* ставить націоналізм в один ряд з ксенофобією та антисемітизмом. «*Ніхто не може закинути мертвому президентові і його брату націоналізму, ксенофобії чи антисемітизму*» [2], твердить автор статті в польському часописі, і тут же закидає, що під пам'ятним хрестом Леху Качинському збираються націоналісти та «полякокатоліки». Зневажливе ставлення до віруючих людей швидше можна назвати виявом ксенофобії чи антикатолицизму, що таке толерантне видання, як *Gazeta Wyborcza*, мало б засудити. За такою шкалою національне, несе загрозу химерному та неконкретному загальноєвропейському добробуту, так ніби його не творить благо кожної окремої держави. Одним з найпоширеніших механізмів пропаганди є образне та спрощене змалювання дійсності, узагальнення та використання символів-архетипів. Конкретним прикладом такого методу є картина, яку малює автор статті «*Ким ви є, пане Качинський?*» [2]. Негативне та бурлескне враження справляє опис надмогильних зборищ націоналістів та полякокатоліків, які, наче розбитий маргінес суспільства, об'єднуються на могилі президента. Кадр годиться більше для фільму жахів, аніж для багатотиражного польського часопису, який претендує на об'єктивність, незаангажованість та плюралізм думок. Подібне змалювання такого бажаного для неолібералізму утвердження прав сексуальних меншин викликало б скандал. Тож виникає питання: чи дійсно ліберальним є неолібералізм?

Отож сьогочасна доктрина нового лібералізму пропонує нам власні ідейні орієнтири. Для розуму (*ratio*), серця (*emotio*) та тіла (*corpus*) пропонують сучасні перспективи розвитку у вигляді релятивізму, індивідуалізму та консюмеризму. Розпочнемо із найвищого рівня — розуму. Інтелектуальним обґрунтуванням філософії неолібералізму є релятивізм — вчення про відносність цінностей, життєвих орієнтирів. Зокрема релятивізм зрівнює у собі світогляди, релігії, стилі життя, манеру поведінки тощо. Прикладом може служити випадок із картиною мальованою екскрементами слона у Бруклінському музеї. Рівність — не означає справедливості.

Що стосується серця, тобто емоційної сфери людини, то тут визначальним є індивідуалізм. Його можна також назвати підлітковим синдромом дорослої людини. Він змушує утверджувати власну свободу знову і знову. Виявом такого крайнього індивідуалізму є безперервне гендерне вирівнювання, боротьба за утвердження прав сексуальних меншин.

Коли йде мова про матеріальну сферу, поширеним явищем є консюмеризм — філософія накопичення блага. Він змушує людей думати не про справи духовні — тобто благо нації, родини, а про добробут матеріальний, часто — надлишковий. Згадаємо публікацію «*Kim ви є, пане Качинський?*» [2], де добробут «полякокатоліків» є чимось другорядним, а от загальноєвропейський достаток — є метою пересічного поляка.

-
1. Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. — К.: Видавничий центр «Академія», 2003. — 528 с.
 2. Dostatni T. Kościół to nie mocarstwo / Tomasz Dostatni // *Gazeta Wyborcza*. — 2010. — 17-18 lip.
 3. Gadomski W. Kim pan jest, panie Kaczyński? / Gadomski Witold // // *Gazeta Wyborcza*. — 2010. — 17-18 lip.
 4. Jędrzyk M. I Unia ma walczyć z Dyskryminacją / Miłada Jędrzyk // *Gazeta Wyborcza*. — 2010. — 17-18 lip.
 5. Kłopotowski K. The New York Times naprawia świat / Krzysztof Kłopotowski // *Plus-Minus*. — 2002. — № 45
 6. Terlikowski T. Wielka liberalna inkwizycja / Tomasz Terlikowski // *Plus-Minus*. — 2013. — 9-10 lut.
 7. Warszawski D. Czy New York Times naprawia świat? / Dawid Warszawski // *Plus-Minus*. — 2002. — 23 list.

**POLISH PERIODICALS ABOUT NEOLIBERALISM:
FREEDOM OR TYRANNY**

Marta Barnych

«Lvivske radio» LRSTRK,
Kniasia Romana Str., 6, Lviv, 79000, Ukraine

E-mail: www.marta@email.ua

The article contains the analysis of publications in Polish press that promote or expose values of neoliberal doctrine, including individualism, relativism, consumerism and so on.

Key words: journalism, mass-media, neoliberalism, relativism, consumerism, secularization, morality, spirituality.

**ПОЛЬСКАЯ ПРЕССА О НЕОЛИБЕРАЛИЗМЕ:
СВОБОДА ИЛИ ТИРАНИЯ**

Марта Барныч

«Львовское радио» ЛОГТРК,
ул. Князя Романа, 6, Львов, 79044, Украина

E-mail: www.marta@email.ua

Статья представляет собой анализ публикаций в польской прессе, которые пропагандируют или разоблачают ценности неолиберальной доктрины, в частности индивидуализм, релятивизм, консьюмеризм т.п..

Ключевые слова: журналистика, средства массовой информации, неолиберализм, релятивизм, консьюмеризм, секуляризация, нравственность, духовность.

Стаття надійшла до редколегії 05.10.2013

Прийнята до друку 14.10.2013